

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete

C-uppsats 1, 15 hp

Att motivera tvångsplacerade ungdomar genom bildämnet

En bilddidaktisk studie om motivation

Författare: Monika Cosic
Handledare: Joakim Hermansson
Examinator: Ann-Louise Sandahl
Ämne/huvudområde: Bilddidaktik
Kurskod: BP2006
Poäng: 15 hp
Examinationsdatum: 30/8-18

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag/vi medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

Abstract

Fokus för denna studie är inre motivation ur ett bilddidaktiskt perspektiv i relation till elever som är inlåsta. Metoden som använts är en systematisk litteraturstudie med en kvalitativ ansats som syftar till att beskriva och förklara det som studeras. Frågeställningarna och analysen har sin grund i tre grundläggande behov som kan påverka elevens motivation. Dessa behov är *tillhörighet*, *autonomi* och *synen på den egna förmågan*. Behoven behandlas i relation till de förutsättningar som inlåsta elever har i sin skolgång. Som ett underliggande led i analysen undersöks även potentiella metoder inom det bildterapeutiska fältet, som skulle kunna anpassas och användas i bildundervisning. Resultatet visar tydliga indikationer på att alla de tre behoven, och därmed även motivationen, kan stärkas genom medvetna bilddidaktiska val och förhållningssätt. Resultaten tyder även på att det finns bildterapeutiska metoder som kan ha fördelaktiga effekter på motivationen, i synnerhet för elever med social problematik.

Nyckelord: Motivation, bilddidaktik, ungdomsvård, bildterapi, kompetens, autonomi, tillhörighet

HÖGSKOLAN
DALARNA

Innehåll

1. Inledning.....	4
1.1 Syfte och frågeställningar.....	6
1.2 Teori	7
1.2.1 Bilddidaktik och bildämnets syften.....	7
1.2.2 Den inre motivationens källor	8
1.2.3 Narrativ självbild.....	9
1.2.4 Bildterapi och berättande	10
1.3 Metod	11
1.3.1 Urval och sökstrategi.....	11
1.3.2 Etiska aspekter.....	14
1.3.3 Analyskriterier.....	15
2. Resultat.....	16
2.1 Behovet av tillhörighet	16
2.1.1 Icke-hierarkiskt sammanhang och empati.....	16
2.1.2 Individens värde i den kreativa gruppen	19
2.1.3 Bildkommunikation för nya sammanhang	20
2.1.4 Offentliga bidrag som leder till tillhörighet	21
2.1.5 Lärares roll för tillhörighet	22
2.2 Behovet av autonomi.....	23
2.2.1 Inflytande	23
2.2.2 Val	25
2.2.3 Lärares roll för autonomi.....	26
2.3 Synen på den egna kompetensen.....	27

2.3.1 Bildkriteriekompetenser	28
2.3.2 Karaktärskompetenser	29
2.3.3 Förmåga att se sig själv i sammanhang	30
2.3.4 Lärarens roll	31
3. Diskussion och slutsats.....	32
3.1 Aspekter kring tillhörighet	32
3.2 Aspekter kring autonomi	33
3.3 Aspekter kring elevens syn på den egna kompetensen	35
3.4 Avslutande diskussion.....	36
3.5.1 Metoddiskussion.....	36
3.5.2 Förslag på vidare forskning.....	37
Referenser.....	38
Tryckta källor	38
Elektroniska källor	38

1. Inledning

Utbildning är en mänsklig rättighet för alla ungdomar i Sverige, vilket innebär att elever oberoende av problematik och bakgrund ska kunna få en likvärdig skolgång.¹ Elever som dömts enligt Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård har ofta tagit steg bort ifrån samhället genom normbrytande beteenden och upplever konsekvenserna av detta i form av placering på en låst institution där de också går i skola.⁴ Vägen dit har många gånger kantats av våldsbejakande och drogglorifierande bilder, filmer och musik som påverkat deras verklighet djupt, som inte alltid motverkas av den sociala sammansättningen på institutionerna. Det sociala samspelet karaktäriseras istället ofta av en stor osäkerhet som visar sig i aggressiva uttryck och negativa inställningar till samhället i stort samt förhållande av kriminalitet.⁵ När eleven tas ur detta sammanhang och får utrymme i klassrummet får lärarna möta en individ med känslor, behov, egen inre drivkraft och tankar om framtiden. Inte minst synliggörs då deras självbild och syn på den egna relationen till samhället.

Det finns 23 särskilda ungdomshem som drivs av Statens institutionsstyrelse.⁶ Dessa inriktar sig på olika ungdomsgrupper, men gemensamt för dem är att eleverna bor på institutionen samt får sin utbildning via institutionens egen skola, bortsett från ett fåtal undantag där de går i externa skolor.⁷ Elevernas frihet är kraftigt begränsad då de ofta är inlåsta och strikt övervakade av personal och i vissa fall kameror. På grund av beslut som tas i deras ärenden så flyttar eleverna frekvent mellan kommuner och institutioner vilket orsakar en diskontinuitet i deras skolgång. Eftersom dessa elever har fråntagits sina grundläggande friheter att röra sig och ha inflytande i vardagen ingår tvång, övervakning, diskontinuitet och en upplevelse av absolut utanförskap i de grundläggande förutsättningarna för deras utbildningssituation. För lärare är det inte sällan svårt att motivera eleverna till utbildning på grund av dessa omständigheter. De praktisk-estetiska

¹ Regeringen. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/demokrati-och-manskliga-rattigheter/fakta-om-manskliga-rattigheter/ekonomiska-sociala-och-kulturella-rattigheter/> (Hämtad 2018-09-10)

⁴ Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga <https://lagen.nu/1990:52> (Hämtad 2018-03-27)

Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård <https://lagen.nu/1998:641> (Hämtad 2018-03-27)

⁵ Martin, Hugo, *Meningsfullt lärande i skolverksamheten på särskilda ungdomshem*, Statens institutionsstyrelse, Stockholm, 2013, s 12-13, 86

⁶ Statens institutionsstyrelse. <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/> (Hämtad 2018-03-27)

⁷ Martin, Hugo, *Meningsfullt lärande i skolverksamheten på särskilda ungdomshem*, Statens institutionsstyrelse, Stockholm, 2013, s. 13

ämnen, och därmed ämnet Bild, har dock i dessa miljöer av olika anledningar utmärkt sig som inkörsportar till resten av skolan. En del elever ser ämnesbetygen som enkla att uppnå, medan andra vill ta vara på möjligheten att arbeta kreativt och använda händerna. När de lyckas i dessa undervisningsmiljöer vågar de ofta gå vidare mot att ta betyg i ytterligare ämnen och ta till sig målet att slutföra sina studier.⁸

I kursplanen för ämnet Bild i grundskolan fastslår Skolverket dessutom att "Bilder har stor betydelse för människors sätt att tänka, lära och uppleva sig själva och omvärlden. [...] Kunskaper om bilder och bildkommunikation är betydelsefulla för att kunna uttrycka egna åsikter och delta aktivt i samhällslivet."⁹ Bildverksamhet påverkar alltså elevernas självbild och deras bild av omvärlden, vilket pekar på hur viktigt ämnet kan vara för elevers framtida aktiva deltagande i samhället. Det är ett viktigt budskap, i synnerhet för elever som riskerar att återfalla i kriminalitet, då ämnet även ger utrymme för att utforska olika perspektiv som belyser den egna identiteten och den omgivande världen.

I Skolverkets beskrivning av syftet med undervisningen växlar fokus till de kunskaper respektive förmågor som eleven ämnas utveckla, vilket i längden utgör grunderna för bedömning i ämnet. Kunskaperna som ska utvecklas handlar till stor del om att förstå hur/varför bilder skapas samt hur bilder kan tolkas. Denna kunskap ska uppnås genom att eleven bildar erfarenhet av olika metoder, material och uttrycksformer såväl i det praktiska arbetet som det teoretiska. Bildämnets syften är formulerade som målsättningar för att utveckla eleven på flera olika plan. Målen omfattar utveckling på det personliga och individuella planet, men också utveckling ur ett samhällsperspektiv då målet är att fostra och förbereda eleven för framtiden. Sammantaget beskriver styrdokumentet den nivå av kompetens som eleverna förväntas uppnå i sina kurser. Beroende på de faktiska förutsättningarna i undervisningen kan dock elevernas syn på sin egen förmåga påverkas, vilket i sin tur har en effekt på deras motivation och i längden deras resultat.¹⁰

Ett fält som är intressant att inkludera som ett ytterligare perspektiv utifrån tvångsintagna elevers problematik gällande självbild är det bildterapeutiska. Bildterapi utgår, i första

⁸ Ibid, s. 92

⁹ Skolverket, kursplanen i bild, <https://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/bild> (Hämtad 2018-03-27)

¹⁰ Einar, M. Skaalvik. & Sidsel, Skaalvik, *Motivation och lärande*, 1. utg., Natur & kultur, Stockholm, 2015, s 17

hand, från individens skapande av tankar, känslor och erfarenheter i bildformat, som sedan behandlas i samtal med en terapeut.¹¹ Det finns också flera exempel på hur bildterapi har integrerats i undervisning i samråd med terapeuter, vilket har visat sig ha positiva resultat i flera aspekter av elevernas skolgång.¹² För tvångsomhändertagna elever kan bildterapi i undervisningen vara ett potentiellt hjälpmedel i skapandet och berättandet av självbilden, utöver målet att erhålla betyg för olika ämnen i skolan. Att som lärare använda bildterapeutiska metoder är dock inte utan problematik. En bildterapeuts huvudsakliga syfte är att behandla en individ utifrån dennes känsloliv och personliga mål. Bildterapeutisk behandling kan framkalla känslor och problematik som också terapeuten är rustad för att hantera. Lärare har inte den kompetens som krävs för att möta elevens inre på samma sätt. Att använda bildterapeutiska arbetsätt utan att kunna hantera konsekvenserna av det, kan därför betraktas som närmast oansvarigt. Med det sagt finns fortfarande utrymme för att utforska hur lärare och terapeuter tillsammans kan arbeta med eleven i bildterapeutiska sammanhang.

Sammanfattningsvis kan ovanstående problematik kring tvångsomhändertagna elevers situation i skolan kopplas till självbild och motivation som aspekter som skulle kunna främja deras skolgång med rätt förutsättningar. Med bakgrund i detta ser jag ett tillfälle att undersöka hur faktorer kring motivation och självbild kan behandlas och utvecklas inom bilddidaktiken för att främja tvångsomhändertagna elever.

1.1 Syfte och frågeställningar

Tvångsomhändertagna elever har speciella förutsättningar som kan göra skolan till en osedvanlig utmaning. Samtidigt är skolans övergripande mål att alla elever ska få en likvärdig skolgång. Elevernas tidigare erfarenheter av skola och utbildning innefattar ofta misslyckanden som haft en negativ inverkan på deras självbild och motivation. För att främja motivationen i skolan finns det flera behov som behöver tillgodoses. Dessa avgränsas för denna studie till autonomi, kompetens och tillhörighet, vilka förklaras närmare i teoriavsnittet. Syftet med denna studie är att undersöka hur den teoretiska och praktiska bildundervisningen kan främja elevens självbild och motivation. Detta görs

¹¹ Annika, Berg-Frykholm, *Självbilder: att komma vidare genom skapande*, Bergsäker, Uppsala, 2008, s 9

¹² *Art therapy [Elektronisk resurs] journal of the American Art Therapy Association.*, The Association, Alexandria, Va., 1983-, s. 62-67

genom att undersöka hur forskningsläget indikerar hur tillhörighet, autonomi och synen på den egna kompetensen kan påverkas positivt av bilddidaktiken. Som ett led studeras även belegg för hur bildterapeutiska metoder kan integreras i undervisningen av elever med social problematik. Utifrån syftet har följande frågeställningar formulerats:

- Hur kan elevens förutsättningar för tillhörighet påverkas med hjälp av bilddidaktisk praktik?
- Hur kan elevens förutsättningar för autonomi påverkas med hjälp av bilddidaktisk praktik?
- Hur kan elevens syn på sin egen kompetens påverkas med hjälp av bilddidaktisk praktik?

1.2 Teori

Detta avsnitt syftar till att beskriva det teoretiska ramverket för studien och redogöra för hur det används. Först beskrivs *bilddidaktik och bildämnets syften*, samt de didaktiska möjligheterna i bildklassrummet. Därefter avgränsas begreppet *motivation* för studien, och förutsättningarna för *skapandet av självbilden* genom berättande beskrivs utifrån ett bildperspektiv. Teorin om självbild kompletteras med ett avslutande kapitel om *bildterapi* som en form av bildkommunikation.

1.2.1 Bilddidaktik och bildämnets syften

Frågorna *vad?*, *varför?* och *hur?* är cementerade frågor inom didaktiken som syftar till att analysera och förstå de teoretiska och praktiska faktorer som påverkar undervisning. Senare har även *vem?* tillkommit, då det självklart är värdefullt att även vara medveten om elevens förutsättningar.¹³ Frågan *Vad?* omfattar vad innehållet är samt vilka mål som står till grund för det i undervisningen. *Varför?* behandlar resonemanget kring varför just det här innehållet ska tillgodogöras. *Hur?* rör tillvägagångssättet av undervisningen.¹⁴ I skolans undervisning så förhåller man sig didaktiskt till kursplanen i bild och förutsättningarna för ämnet gör bilddidaktiken specifik. Bildsamtal är en del av undervisningen som betonas och även kopplas till centralt innehåll som berör identitet och maktrelationer, vilka är intressanta för denna studie. Kursplanen anger inte specifika metoder eller material för de praktiska delarna i ämnet, utan ger utrymme för den

¹³ Skolverket, Didaktik – vad, hur och varför, 2016-02-12,
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik> , (Hämtad 2018-04-29)

¹⁴ Ibid

undervisande läraren att välja ut dessa vilket skapar möjlighet till anpassning och flexibilitet i undervisningen.¹⁵ Kursplanens utformning lämnar därmed utrymme för läraren att göra egna didaktiska överväganden gällande undervisningens innehåll och utformning och elevernas behov. Syften och mål med undervisningen är formulerade med betoning på eleven och dennes uttryck, för att främja elevens förmågor både i bildämnet och i dennes skapande av självbild.

1.2.2 Den inre motivationens källor

Motivationen är det som styr våra beteenden och beslut. Människor tycks drivas av en mångfald av faktorer och det finns flera teorier om vad det är som motiverar oss. Forskningen har inte minst länge gjort skillnad mellan *yttre* och inre *motivation*. Yttre motivation berör beteenden som utgår ifrån straff, belöning och tvång som incitament. Inre motivation kan istället beskrivas som självvalda beteenden som ger individen glädje och intresse.¹⁶ Den inre motivationen, som har betoning på kompetens, självbestämmande och en känsla av tillhörighet ter sig mer intressant att undersöka med bakgrund i elevgruppen, vars problematik ofta berör självbild, maktlöshet och utanförskap. Därför avgränsas faktorer för att främja motivation i denna undersökning till de som berör *inre motivation*.

Det finns tre grundläggande behov som, när de tillgodoses, främjar inre motivation. Det första är behovet av *autonomi*, som rör känslan av inflytande, det andra är behovet av *kompetens* som handlar om elevens förmåga och förväntningar på den egna förmågan och att lyckas. Det sista är behovet av *tillhörighet*, som handlar om elevens känsla av att vara inkluderad och trygg i lärmiljön. För denna målgrupp är en betoning på autonomi i skolan ett sätt att ge dem makt att påverka sin egen situation, vilket de undervisande lärarna behöver ge dem förutsättningar för. Einar Skaalvik beskriver bland annat att en autonomistödjande lärare motiverar sina val i undervisningen för eleven, ger eleverna valmöjligheter när det är möjligt, tar eleverna på allvar samt uppmuntrar dem till att ta egna initiativ.¹⁷ För att främja elevens känsla av kompetens behöver läraren främja elevens tro på sin egen förmåga genom att anpassa undervisningens förutsättningar.

¹⁵ Skolverket, kursplanen i bild, <https://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/bild> (Hämtad 2018-03-27)

¹⁶ Einar, M. Skaalvik, & Sidsel, Skaalvik, *Motivation och lärande*, 1. utg., Natur & kultur, Stockholm, 2015, s. 59-60

¹⁷ Ibid, s. 62

Läraren kan ta hänsyn till faktorer som uppgiftens utformning, mängden tid för att slutföra denna, hjälpmedel i klassrummet samt klassrumsförhållanden.¹⁸

Behovet av att höra till är mer problematiskt i relation till tvångsintagna elevers livssituationer på grund av att de inte sällan flyttas mellan boenden och kommuner. Varje gång de flyttar, tvingas de börja om på nytt med att skapa ett socialt nätverk i skolan samt skapa trygga relationer med nya lärare. Denna diskontinuitet är ett hinder i utvecklingen av inre motivation, och därmed även i elevernas utbildning. Lärarnas förmåga till relationsskapande kan vara en avgörande faktor för att underlätta denna övergång. Urvalet av material kommer undersökas utifrån faktorer som främjar de tre behoven vilka är centrala för denna studie.

1.2.3 Narrativ självbild

Samtliga aspekter för inre motivation påverkar elevens skapande av den egna självbilden. Samtidigt påverkar elevens gällande självbild den inre motivationens kraft i dennes åtaganden. En god självbild främjar autonomi, kompetens och tillhörighet på samma sätt som en dålig självbild kan utgöra hinder i dessa. Enligt Jerome S. Bruner skapas självbilden genom individens berättande av sig själv och sitt liv.¹⁹ Individens berättande om sitt liv omfattar kulturella och sociala aspekter i förhållande till individens egna föreställningar om sig själv och omgivningen. Därmed sagt kan det subjektiva berättandet om och av individen stämma för denne själv men kan upplevas annorlunda av andra i omgivningen. Berättandet kan även ändras i sitt perspektiv utifrån var individen befinner sig i sitt liv.²⁰ Tidsaspekten är intressant utifrån denna teori då den beskrivs som en markör för förväntningar på individen utifrån samhällsnormer om vad en individ ska ha uppnått vid en specifik tidpunkt i livet. Exempelvis förväntas generellt elever som är 16 år, att ha gått ut grundskolan med slutbetyg och sökt till en gymnasieutbildning. Att inte uppfylla den förväntningen kan ha en negativ effekt på självbilden som bottnar i en känsla av att ha misslyckats.²¹ Detta är även något som jag observerat hos mina elever, som ofta uttrycker att de ångrar att de inte gått i skolan. Även plats är en central del i

¹⁸ Einar, M. Skaalvik, & Sidsel, Skaalvik, *Motivation och lärande*, 1. utg., Natur & kultur, Stockholm, 2015, s. 16

¹⁹ Jerome, S. Bruner, *In search of pedagogy: the selected works of Jerome Bruner. Vol. 2, [1979-2006]*, Routledge, London, 2006, s. 131

²⁰ Ibid, s. 130

²¹ Ibid, s. 100

berättandet om självet, då vi ofta talar om vart vi befunnit oss eller befinner oss i livet utifrån en plats snarare än tid. Ett exempel kan vara att prata om ”när jag bodde hemma”, eller utifrån målgruppen för denna studie ”när jag var ute”.²² Till sist är även de språkliga konstruktionerna i berättandet en viktig aspekt för att tolka individens självbild. De grammatiska formerna i berättelsen kan avslöja vilken roll individen väljer att ta eller förlägga utanför sig själv.²³ Bildkommunikation som språk kan fungera i ett motsvarande visuellt uttryck genom att visa platser och händelser utan att behöva använda ord. Samtal om självbild utifrån plats kan föras mellan eleven och bilden som betraktas. Som en teoretisk aspekt kopplas skapandet av självbilden som ett narrativ, till bildkommunikation i skolämnet Bild och även ur ett bildterapeutiskt perspektiv. Inte minst påverkas motivationen av självbilden, vilket är huvudsakligt fokus för denna studie.

1.2.4 Bildterapi och berättande

Bildterapi som metod utgår ifrån berättande i bildskapande som kommunikationsmedel. I enlighet med Bruners teori har berättaren tolkningsföreträde i sin egen historia och terapeutens roll är att lyssna och ställa frågor till berättaren. Denna aspekt främjar behovet av autonomi hos individen. Man kan delta i bildterapi av olika skäl, men några vanliga anledningar är att lära känna sig själv och utvecklas personligt. Alla människor kan delta i bildterapi oberoende av ålder, språklig kunskapsnivå och förmåga att skapa med hjälp av bildmedier.²⁴ Studier av deltagare i bildterapeutiska satsningar indikerar att bildterapi har en positiv effekt på personer som drabbats av PTSD²⁵, ångest och sömn- och koncentrationssvårigheter.²⁶ I relation till tvångsplacerade ungdomar, som inte sällan bär på traumatiska upplevelser och andra svårigheter, kan bildterapi vara ett sätt att hantera såväl tidigare händelser som nuvarande situation. En studie som beskrivs närmare i resultatdelen, undersökte en programsatsning som syftade till att integrera bildterapi i skolan, och indikerade positiva resultat i såväl elevernas personliga utveckling som i deras mål i skolan.²⁷ Utifrån motivation och självbild som aspekter för denna studie är bildterapiens möjligheter i skolan intressanta som ett underliggande led i analysen.

²² Ibid, s. 136

²³ Ibid, s. 137

²⁴ Annika, Berg-Frykholm, *Självbilder: att komma vidare genom skapande*, Bergsäker, Uppsala, 2008, s. 9

²⁵ Betydelse: Posttraumatiskt stressyndrom

²⁶ Annika, Berg-Frykholm, *Självbilder: att komma vidare genom skapande*, Bergsäker, Uppsala, 2008, s. 203

²⁷ *Art therapy [Elektronisk resurs] : journal of the American Art Therapy Association.*, The Association, Alexandria, Va., 1983-, s. 62-67

1.3 Metod

I det här avsnittet presenteras studiens design utifrån det teoretiska ramverket, analyskriterier, urval samt etiska aspekter. Denna studie är en kvalitativ litteraturstudie, som enligt Katarina Eriksson Barajas innebär systematisk litteratursökning, kritisk granskning av litteraturen och slutligen en sammanställning av resultat. Studien ska dessutom redovisa metoderna för urval, granskning och sammanställning för att den i sin tur ska vara öppen för granskning.²⁸ Till skillnad från en kvantitativ ansats vars data kan sammanställas till statistik, har den kvalitativa ansatsen till syfte att beskriva, förstå och tolka data genom de perspektiv som forskaren bestämt på förhand.²⁹ Den teoretiska bakgrunden i denna studie behandlar perspektiven utifrån vilka jag beskriver och tolkar det insamlade materialet.

1.3.1 Urval och sökstrategi

För att en systematisk litteraturstudie ska kunna granskas och replikeras kräver metoden att urval och sökkriterier beskrivs tydligt.³⁰ I denna studie har artiklarnas publiceringsdatum begränsats från år 2000 för att inkludera forskning som är relativt modern och relevant för dagens elever. Att de svenska läroplanerna och förutsättningarna för svensk skola förändrats under denna period påverkar samtidigt bedömningen av relevansen. Språken i sökningen har begränsats till engelska och svenska. Den engelska litteraturen har inkluderats av flera skäl men huvudsakligen då majoriteten av den relevanta forskningen skrivs på engelska och vid engelsktalande institutioner. Ett annat skäl är att jag undervisar i engelska och har goda förutsättningar för att kunna tolka och översätta texterna på ett korrekt sätt. Vidare är de länder som representeras i den engelskspråkiga forskningen jämförbara med Sverige i förhållande till faktorer som rör utbildningens utformning och styrdokument. Litteraturen begränsades till vetenskapliga avhandlingar, vetenskapliga artiklar och rapporter som har genomgått vetenskaplig granskning före publikation för att säkerställa forskningens tillförlitlighet.

²⁸ Katarina, Eriksson Barajas, Christina, Forsberg, & Yvonne, Wengström, *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*, 1. utg., Stockholm, 2013, s. 31

²⁹ Ibid, s. 49-50

³⁰ Ibid, s. 27-28

De databaser som har använts är Summon (Högskolan Dalarna), ERIC Proquest samt Google Scholar. De sökord som har använts i sökningarna är *art, at-risk youth, at-risk students, education, motivation, art therapy, didactics, teaching, juvenile, creative art*. Sökordens syfte var att avgränsa den litteratur som föll inom ramarna för frågeställningarnas omfattning i denna studie. Under de initiala sökningarna för denna studie blev det tydligt att forskning som rör ungdomar med social problematik i förhållande till motivation i bildämnet, genererade väldigt breda resultat med få artiklar av relevans för denna studie. Att bearbeta uppemot 1.5 miljoner träffar för att hitta några få relevanta artiklar bedömdes som alltför omfattande, varför jag har använt flera sökmotorer och olika kombinationer av sökorden så att utbildnings- och bildperspektiv förenades samt synonymer av dessa för att minska mängden träffar i varje sökning. Trots sökningar med olika kombinationer av sökorden för att minska mängden träffar har Summon och Google Scholar genererat uppemot 113.510 träffar med sökorden *at-risk students, teaching, art* och i de övriga sökningarna med kombinationer av sökorden *at-risk students, art therapy, didactics, motivation, art, education* 20.400-1.676 träffar sorterade på relevans. Även dessa mängder träffar bedömdes som alltför omfattande. I dessa fall har jag begränsat bearbetningen till de 30 första träffarna av sökresultaten då ytterligare bearbetning skulle krävt alltför lång tid. Sammantaget resulterade sökningarna i Summon och Google scholar i 150 träffar för bearbetning. I ERIC Proquest har sökorden istället genererat färre träffar, 47 respektive 75 träffar med sökorden *art, motivation, at-risk youth, youth*. Den sammanställda mängden sökträffar för bearbetning blev totalt räknat 272 träffar. Bearbetningen innefattade genomläsning av sammanfattningar varvid materialet antingen kategoriserades efter vilka frågeställningar som berördes i dessa, eller togs bort ur urvalet då materialet inte ansågs innehålla tillräckligt relevant forskning i förhållande till frågeställningarna. Ytterligare avgränsningar i materialet utgjordes av följande aspekter:

- Målgrupperna för studier som berör inlåsta individer avgränsas till barn och ungdomar upp till 20 års ålder.
- Urvalet av studierna avgränsas till dem vars resultat har anknytning till skola, kursplaner och/eller bilddidaktik.
- Urvalet av studierna avgränsas även till de som behandlar motivationsaspekterna autonomi, tillhörighet och/eller synen på den egna kompetensen.

Bearbetningen ledde till en omfattande rensning av material då större delen av materialet inte hade tillräckligt stark koppling till det bilddidaktiska fältet och de övriga forskningsområden som berörs i denna studie. Vid detta skede kvarstod 20 vetenskapliga artiklar och en forskningsrapport. Denna litteratur lästes igenom i sin helhet och bearbetningen ledde till att ytterligare material föll bort vilket lämnade 7 vetenskapliga artiklar som underlag för studien. Vidare sökning av litteratur gjordes i referenslistorna av de studier som nu utgjorde en del av underlaget vilket genererade en ny artikel och en forskningsrapport. För denna sökning användes Libris för att hitta titlarna samt tillhörande sammanfattningar för att därefter bearbetas enligt samma metod som gjordes med sökningarna i databaserna. Tabellen nedan är en sammanställning av den bilddidaktiska litteratur som valts ut för studien som utgörs av åtta vetenskapliga artiklar och en rapport.

Publiceringsår	Författare, titel och kort bakgrund
2006	Randal W. Boldt och Catherine Brooks, <i>Creative Arts: Strengthening Academics and Building Community with Students At-Risk</i> . Boldt är verksam som klinisk psykolog vid Baylor University, beläget i Waco, Texas i USA. Hans bakgrund i psykologi har inkluderat estetisk verksamhet som ingång i psykologisk behandling.
2006	Trinetia Respress och Ghazwan Lutfi, <i>Whole Brain Learning: The Fine Arts with Students at Risk</i> . Respress är doktor i utbildningsvetenskap och arbetar som professor för avdelningen i utbildningsadministration vid Tennessee State University i Nashville, USA. Hon har över elva års erfarenhet av att arbeta med ungdomar med social problematik i utbildningssammanhang.
2009	Roy W. Persons, <i>Art Therapy With Serious Juvenile Offenders</i> . Persons arbetar som psykolog med lång erfarenhet av att arbeta med inlåsta ungdomar och har doktorerat i klinisk psykologi vid Ohio State University i USA. Hans studie fokuserar på bildterapeutiska arbetssätt med svårt kriminella ungdomar.
2010	Heather M. Moorefield-Lang, <i>Arts Voices: Middle School Students and the Relationships of the Arts to their Motivation and Self-Efficacy</i> . Moorefield-Lang är verksam som assisterande professor vid University

	of North Carolina i USA. Hon har doktorerat i utbildningsvetenskap och har en kandidatexamen i konst för utbildningssammanhang.
2010	Judy Sutherland, Gwenn Waldman och Carolyn Collins, <i>Art Therapy Connection: Encouraging Troubled Youth to Stay in School and Succeed</i> . Sutherland har en masterexamen i stadsutveckling och planering vid Melbourne University i Australien. Hennes karriär har vidare lett henne in i arbete med sociala frågor inom samhällshälsa.
2011	Cindy Lou Nelson, <i>Meeting the Needs of Urban Students: Creative Arts Therapy in Jersey City Public Schools</i> . Nelson är certifierad bildterapeut och ordförande för New Jersey Art Therapy Association samt verksam som adjunkt vid Montclair State University i New York City, USA.
2012	James S. Catterall, Susan A. Dumais och Gillian Hampden-Thompson, <i>The Arts and Achievement in At-Risk Youth: Findings from Four Longitudinal Studies</i> . Catterall var doktor i utbildningsvetenskap vid Stanford University i Kalifornien, USA. Efter att han gick i pension, grundade han ett antal center för forskning av kreativitet i undervisning av elever.
2015	Robert Brown och Neryl Jeanneret, <i>Re-engaging At-Risk Youth through Art –The Evolution Program</i> . Brown har doktorerat i utbildningsvetenskap vid Melbourne University i Australien. Han har en lång erfarenhet som forskare och föreläsare inom konst och utbildning.
2015	Xin Li, Patty Kenzy, Lucy Underwood och Laura Severson, <i>Dramatic impact of action research of arts-based teaching on at-risk students</i> . Li är verksam som professor för avdelningen för lärarutbildning vid California State University i Long Beach, USA. Hon har en lång erfarenhet av forskning kring, och utbildning om läroplaner och dess utformning.

1.3.2 Etiska aspekter

Det finns etiska överväganden som behöver göras i en studie för att säkerställa att fusk och andra oegentligheter inte förekommer. I en systematisk litteraturstudie bör etiska

överbägganden göras kring urval och presentation av resultat för att säkertälla pålitligheten i studien.³¹ I denna studie har därför alla utvalda artiklar och rapporter varit refereegranskade av andra forskare. Pålitlighet, överensstämmelse och noggrannhet är de begrepp som används för att bedöma en studies kvalitet, enligt Eriksson Barajas.³² Utifrån pålitlighet har jag som tolkar texterna strävat efter att vara objektiv och beskrivande, för att undvika subjektivitet. Jag har även kontrollerat engelska översättningar för att presentera överensstämmande analysdata. Noggrannhet avseende teori, metod och resultatanalys har beaktats under studiens gång. För att de berörda texterna inte ska förvanskas bör alla insamlade resultat presenteras oberoende av om de är till för- eller nackdel för hypotesen, vilket har gjorts med medvetenhet under analys- och resultatprocessen.

1.3.3 Analyskriterier

Kriterierna som använts för analysen av materialet är huvudsakligen kopplade till frågeställningarna för denna studie som berör de tre faktorerna för inre motivation. I analysen av det insamlade materialet sökte jag efter bilddidaktiska metoder, förhållningssätt och faktorer som påverkar elevers känsla av *autonomi*, *tillhörighet* respektive *kompetens*. Jag letade även efter resultat av bildterapeutiska metoder och förhållningssätt med koppling till elever och/eller skola.

Vid de första genomläsningarna av materialet kodade jag texterna enligt tre teman: *behovet av autonomi*, *behovet av tillhörighet och synen på den egna kompetensen*. Bildterapeutiska aspekter och metoder har också markerats för att kunna integreras i de tre delarna som ett ytterligare led i analysen. De stycken i texterna som markerades granskades närmare och nya teman inom kategorierna framträdde när texterna sattes i relation till varandra. I detta skede skapade jag tabeller över varje huvudtema där jag kategoriserade stycken med underliggande teman, vilket gjorde det lättare att se vilka teman som var återkommande i materialet. Dessa underliggande teman utgjorde strukturen för resultatkapitlen. Det första huvudtemat, kapitlet som berör behovet av tillhörighet, delades in i fem teman: *Icke-hierarkiskt sammanhang och empati*, *Individens*

³¹ Katarina, Eriksson Barajas, Christina, Forsberg, & Yvonne, Wengström, *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*, 1. utg., Stockholm, 2013, s. 146

³² Ibid, s. 141

värde i den kreativa gruppen, Bildkommunikation för nya sammanhang, samt Lärarens roll för tillhörighet. Kapitlet som rör behovet av autonomi fördelades i tre teman: Inflytande, Val och Lärarens roll för autonomi. Det sista resultatkapitlet som behandlar synen på den egna kompetensen delades in i fyra teman: Bildkriteriekompetenser, Karaktärskompetenser, Förmåga att se sig själv i nya sammanhang och Lärarens roll för elevens syn på den egna kompetensen. Samtliga teman utgörs av beskrivningar, tolkningar och presentation av aspekter som framkommit i analysen av urvalet.

2. Resultat

Denna del av studien syftar till att presentera resultaten av litteraturanalysen. Resultaten är indelade i tre kapitel: *Behovet av tillhörighet, Behovet av autonomi* respektive *Synen på den egna kompetensen*. Varje kapitel är tematiserat enligt de teman som presenteras i analyskriterierna och är kopplade till det teoretiska ramverket som utgörs av bilddidaktikens ramar, motivation, narrativ självbild och aspekter kring bildterapeutiska metoder.

2.1 Behovet av tillhörighet

I detta kapitel presenteras resultaten ifrån de utvalda studierna utifrån frågeställningen: *Hur kan elevens förutsättningar för tillhörighet påverkas med hjälp av bilddidaktisk praktik?* Resultatanalysen har strukturerats efter de fem tematiska samlingsområden som vuxit fram under analysprocessen. Det första avsnittet presenterar data som behandlar sammanhang i förhållande till hierarki och empati. Det andra avsnittet behandlar individens värde i den kreativa gruppen. Det tredje avsnittet handlar om hur bildspråk som kommunikationsmedel kan möjliggöra individens uttryck av det inre i ett nytt sammanhang, där disharmoni tillåts. Det fjärde avsnittet behandlar hur bildskapande kan förändra individens roll och upplevelse av tillhörighet utifrån offentliga utställningar. Det femte och sista avsnittet berör lärarens roll i att påverka elevens känsla av autonomi.

2.1.1 Icke-hierarkiskt sammanhang och empati

Inom bildämnet tillgodogör sig eleverna kunskaper som inte kan mätas på samma sätt som konventionellt görs inom andra ämnen, varken teoretiska eller estetiska. Kunskaper i bild bedöms traditionellt under hela arbetsprocessen som omfattar såväl bildsamtalet som det praktiska arbetet och resultatet. Då bildskapande till stor del går ut på att uttrycka

individens inre, finns inget rätt eller fel och därför finns heller inte någon logisk hierarkisk ordning av individer i en bildskapande grupp. Utifrån tillhörighet kan dessa aspekter påverka individens roll i sammanhanget och det känslomässiga utbytet med andra i gruppen. Cindy Lou Nelsons studie om innerstadselever i Jersey i USA beskriver flera bildterapeutiska gruppaktiviteter som tycks främja sammanhållning såväl i gruppen som i samhällsdeltagandet, med betoning på likheter individer emellan.³³ Judy Sutherland m.fl., som studerat en ett år lång bildterapeutisk satsning som gjorts i Chicagos innerstadsskolor, observerar att kulturella skillnader mellan barn och terapeut blir mindre tydliga när de är kreativt sysselsatta.³⁴ Rasism är en av flera faktorer som kan skapa ojämlikhet genom kränkande bemötande, vilket påverkar en utsatt elevs trygghet i sammanhanget. Sutherlands m.fl. resultat indikerar att bildklassrummet kan ha förutsättningar för att främja jämlikhet vilket är en intressant observation i förhållande till de övergripande målen i Lgr11 som behandlar jämlikhet.

Studien beskriver hur bilderna som skapats diskuteras och bearbetas tillsammans med terapeuten och i vissa fall med gruppen. Att respektera elevernas känslor och låta eleven uttrycka dessa kan, enligt Sutherland m.fl., leda till att eleven känner ökad medvetenhet kring och kontakt med andra elever. Därigenom lyckas ungdomar som vanligtvis har svårt att uttrycka sina känslor verbalt uttrycka dessa i samband med skapandet av konst, menar Sutherland m.fl.³⁵ Genom att bearbeta dessa känslor tillsammans med andra kan individen också öppna sig på ett personligt plan och skapa meningsfulla relationer. I ett konkret exempel beskrivs en bildterapeutisk metod där deltagarna skulpterar olika känslor i abstrakta verk, för att därefter diskutera verken utifrån en rad frågor. Diskussionen syftar till att öka självmedvetenhet hos eleverna och leder fram till temat empati.³⁶ Genom att prata om känslor och empati kan eleverna reflektera över sitt eget och andras bemötande, vilket i förlängningen kan förändra gruppens generella bemötande.

³³ Cindy Lou, Nelson. Meeting the Needs of Urban Students: Creative Arts Therapy in Jersey City Public Schools. *Art therapy [Elektronisk resurs] journal of the American Art Therapy Association*, 27(2), The Association, Alexandria, 2010, s. 63-65

³⁴ Ibid, s. 70

³⁵ Ibid, s. 71

³⁶ Ibid, s. 72

Heather M. Moorefield-Lang studerar motivation och självförtroende genom estetisk undervisning, ur ett elevperspektiv. Målgruppen är åttondeklassare som går i skolor på USAs landsbygd, vilka deltar i studien genom att besvara frågor i enkäter, samtal i fokusgrupper samt uppföljning av dessa, kring den estetiska skolundervisning som de deltar i. I alla fokusgrupper återkommer dialoger om betydelsen av interaktion med klasskamraterna som en motivationsfrämjande aspekt. Moorefield-Lang resonerar att detta är resultat som kan uppnås även i icke-estetiska klassrum, men poängterar att de estetiska undervisningsgrupperna består av elevsammansättningar från hela skolan och därmed frångås den vanliga klassindelningen där eleverna eventuellt redan har en bestämd social roll.³⁷ Liknande observationer har gjorts i andra studier i urvalet.³⁸

En annan aspekt som eleverna diskuterar rör deras upplevelser av att betrakta andra elevers verk, vilket skulle kunna leda till negativ konkurrens. Flera av eleverna menar dock att de motiveras till att bli bättre av att se och beundra andras verk, samt att de hämtar inspiration av att se hur andra skapar för att förbättra sina egna verk. En elev menar att en av anledningarna till att han deltar är för att de andra lär honom att se ur andra kulturella perspektiv i bildskapande och keramik, vilket gör att hans skapande blir bättre än förut.³⁹

Aspekter som neutral gruppsammansättning, gemensam empatisk hållning och samarbete i bildklassrummet som är återkommande i flera av studierna tycks resultera i ett sammanhang där elevernas egna skapande inte utgör ett hot mot de andras, utan tvärtom gör att eleverna uppmuntrar varandra och delar med sig av sina kunskaper för att hjälpa varandra.⁴⁰ Dock diskuterar en del av eleverna även sätt som den estetiska

³⁷ Heather, Moorefield-Lang. Arts Voices: Middle School Students and the Relationships of the Arts to their Motivation and Self-Efficacy. *The Qualitative Report*, 15(1), 2010, s. 6

³⁸ Se: - Robert, Brown & Neryl, Jeanneret. Re-engaging At-Risk Youth through Art – The Evolution Program. *International journal of education & the arts [Elektronisk resurs]*, 16(14), Arizona State University, Tempe, Arizona, 2015, s. 12-13.

- Judy, Sutherland, Gwenn, Waldman & Carolyn, Collins. Art Therapy Connection: Encouraging Troubled Youth to Stay in School and Succeed *Art therapy [Elektronisk resurs] journal of the American Art Therapy Association*, 27(2), The Association, Alexandria, 2010, s 73

- Xin, Li, Patty, Kenzy, Lucy, Underwood & Laura, Severson. Dramatic impact of action research of arts-based teaching on at-risk students *Educational action research [Elektronisk resurs]*, 23(4), London, 2015, s. 571

³⁹ Heather, Moorefield-Lang. Arts Voices: Middle School Students and the Relationships of the Arts to their Motivation and Self-Efficacy. *The Qualitative Report*, 15(1), 2010, s. 6

⁴⁰ Ibid. s. 11-12

undervisningen kan försämra deras självförtroende.⁴¹ De beskriver bland annat sammanhang när de jämförs med andra elever, att elever som inte hittar sig själva i konsten kan känna sig dåliga på ämnet, samt elever som blivit besvikna av att höra läraren berömma andra elever, utan att få höra motsvarande uppskattande kommentarer själva.⁴² Moorefield-Lang menar att eleverna som deltar i estetisk undervisning visserligen alltid kommer uppvisa olika nivåer av talang i skapandet, men att de alla deltar i undervisning i vilken de delar med sig av sin kreativitet och blottar sitt inre, vilket är något som lärare aktivt måste försöka uppmuntra och berömma alla elever för.⁴³

2.1.2 Individens värde i den kreativa gruppen

Bildterapi som beskrivs i Sutherlands m.fl. studie har en adleriansk⁴⁴ ansats vilket innebär betoning på utveckling av gruppidentitet, sammanhållning och samarbete.⁴⁵ Resultatet av studien visar att flera av målen uppnås just genom ansatsen. Bildterapi i studien utgår ifrån en teori om att alla människor är socialt motiverade och att grupptillhörighet är en strävan som ligger i människans natur. Genom att samtala om, och utveckla empati för andra, kan eleverna få bättre förutsättningar till relationsskapande och uppnå grupptillhörighet.⁴⁶ Den adlerianska ansatsen syftar därför till att utveckla en känsla av tillhörighet hos eleven, med en förhoppning om att en upplevd trygghet gör att de väljer att stanna och lyckas i skolan. Man kan dra en parallell till bildklassrummet som tar emot klasser av elever som förväntas kunna samarbeta enligt kursplanen, för att uppnå målen och ta betyg. Klasser i skolan består, likt grupperna i studien, av slumpmässigt sammansatta individer som potentiellt delar geografiskt område, men som har skilda bakgrunder. God gruppdynamik är en betydelsefull förutsättning för att undervisningen ska kunna genomföras på ett sätt som eleverna upplever givande och meningsfullt. Även om elever i regel sannolikt inte har samma problematik som de i Sutherlands m.fl. studie, så går alla elever igenom egna processer i identitetsskapandet vilket även är ett tema i de övergripande målen i läroplanen. Som bildlärare har man till uppdrag att utforma undervisning som kan hjälpa eleverna utveckla olika förmågor genom

⁴¹ Ibid. s.12

⁴² Ibid. s. 12

⁴³ Heather, Moorefield-Lang. Arts Voices: Middle School Students and the Relationships of the Arts to their Motivation and Self-Efficacy. *The Qualitative Report*, 15(1), 2010, s. 12

⁴⁴ Alfred Adler, en österrisk läkare, psykolog och grundare av det individualpsykologiska fältet.

⁴⁵ Judy, Sutherland, Gwenn, Waldman & Carolyn, Collins. Art Therapy Connection: Encouraging Troubled Youth to Stay in School and Succeed *Art therapy [Elektronisk resurs] journal of the American Art Therapy Association*, 27(2), The Association, Alexandria, 2010, s. 69

⁴⁶ Ibid, s. 71

bildkommunikation. Genom att anpassa metoderna som Sutherland m.fl. beskriver till det bilddidaktiska ramverket, skulle bildlärare tillsammans med eleverna, kunna påverka gruppdynamiken genom att utveckla förmågor som beskrivs i de övergripande målen i läroplanen för grundskolan.⁴⁷ Detta, utan att beröra lika personliga områden som en terapeut eller psykolog kan göra, vilket kräver specifik utbildning och kompetens.

2.1.3 Bildkommunikation för nya sammanhang

Med utgångspunkt i att bildkommunikation är bildspråkligt baserat kan man säga att de flesta människor har relativt likvärdiga förutsättningar för att kunna uttrycka sig därigenom. Språkliga skillnader i tal, som kan utgöra hinder eller vara föremål för diskriminering, yttrar sig inte nödvändigtvis i bildkommunikativa sammanhang. Detta är en intressant aspekt utifrån Bruners teori om narrativ självbild. Om verbalt berättande kräver en gemensam språklig förståelse så tycks bildspråk, utifrån sin visuella natur, kunna inkludera människor i berättandet oberoende av deras verbala förmåga. Dock kan svårigheter inom bildkommunikation istället yttra sig i motoriska hinder, synnedsättningar och kognitiva svårigheter. Erfarenhet och exponering av bilder är en annan aspekt som kan påverka förutsättningarna för bildskapande. Deltagare beskrivs i studierna, bildkommunicera i ett kollektivt sammanhang med människor ifrån olika bakgrunder, där bildspråkets förmåga att förmedla tankar och känslor till andra, anses vara av stor betydelse för förståelse och tillhörighet i sammanhangen.

I Roy W. Persons studie, *Art Therapy With Serious Juvenile Offenders*, deltar svårt kriminella ungdomar i bildterapi i vilken de skapar och diskuterar sina verk. Genom observationer av bilderna och deltagarna och samtal med deltagarna tematiseras deras behov som de ger uttryck för i bilderna och rangordnas efter vilka övergripande teman som återkommer mer och mindre.⁴⁸ Deltagarna lyckas förmedla tankar, känslor och förhoppningar som grundar sig i olika behov, genom bildkommunikation som språk. Genom olika bildterapeutiska metoder för bildskapande och gruppdiskussioner av verken som skapats kommunicerar deltagarna sina personliga behov och tankar. Resultatet blir en lista över nio rangordnade behov som minst hälften av deltagarna ger uttryck för, vilka innefattar aspekter som identitetsskapande, trygghet, frihet och lustfylldhet, vänskap,

⁴⁷ *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011: reviderad 2017*, [Stockholm], 2017 s.10-13

⁴⁸ Roy, W. Persons, *Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s. 439

utrymme för att uttrycka depression och andra psykologiska svårigheter. Utifrån Bruners teori kan bildkommunikation ses som språket som individen använder för att skapa sin självbild genom berättande. Med det bildterapeutiska greppet av att föra samtal kring bilderna upptäcker individen och blir dessutom medveten om nya saker om sig själv. I linje med Bruners resonemang kan resultatet i Persons studie ses som en sammanställning av deltagarnas narrativ, kodade och tematiserade utifrån behov. Dessa komplexa teman rör det sociala livet och är nära förankrade med behovet av tillhörighet. Kopplat till kursplanen i bild, som till stor del bygger på bildkommunikation, finns förutsättningar för att använda en sådan metod för att behandla centrala innehåll som identitetsskapande, kultur och åsikter i bildundervisningen i skolan.

En förutsättning som kan ses som unik i bildklassrummet i jämförelse med undervisningskonventionerna i många övriga ämnen är, som tidigare nämnts, att det inte finns något rätt eller fel i skapandet och uttrycket av bilden. Harmoni som ställs emot disharmoni i form av korrekt/inkorrekt och bra/dåligt fungerar inte på samma sätt inom bildskapande, då kommunikationen syftar till att behandla individens inre vilket omfattar såväl harmoni som disharmoni i relation till varandra. Det finns inget sätt att använda material, motiv eller uttryck som gör resultaten fel, såsom det exempelvis finns rätt eller fel fingersättning för ett ackord i musikundervisningen. Denna förutsättning gör det möjligt för harmoni och disharmoni att samexistera i bildklassrummet. För att exempelvis deltagarna i Persons studie, ska kunna uttrycka de behov som de saknar, dvs. disharmonin de upplever, kräver det ett sammanhang som tillåter dem att uttrycka känslor som ilska, sorg och orättvisa. Att ge deltagarna denna frihet anges i studien som en av de viktigaste hållningarna för tillit, trygghet och tillhörighet.⁴⁹

2.1.4 Offentliga bidrag som leder till tillhörighet

Hittills har flera av aspekterna kring behovet av tillhörighet berört hur det bildskapande sammanhanget ser ut, hur sociala normer kommuniceras i gruppen, känslomässiga förhållningssätt mellan individer samt hur bildspråket inkluderar individerna i sammanhanget. Det som finns runt om eleven leder fram till elevens inre förändring. I Robert Brown och Neryl Jeannerets studie beskrivs hur eleverna ställer ut sina verk i en

⁴⁹ Roy, W. Persons, Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. *International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s. 450

offentlig utställning som avslutning av projektet, vilket vänner, familj och personal deltar i. På utställningen har eleverna möjlighet att sälja sina verk. Föräldrar som intervjuats beskriver det som betydelsefulla tillfällen då de upplever att deras barn känner att de gjort något meningsfullt och är stolta över sig själva. Intervjuresultaten beskriver en känsla kring eleven av att ha lyckats, och att omgivningens beröm och uppmuntran ökar deras självkänsla och förändrar deras syn på deras egna förmågor.⁵⁰ Genom processen har eleverna tagit sig ifrån en självbild som präglas av isolering från samhället och destruktiva föreställningar om sig själva till en bild av sig själva som individer med förmågor, värde och som kan tillföra något meningsfullt. Programmets övergripande syfte är att öka samhällsdeltagandet i en målgrupp vars deltagare beskrivs som svårt isolerade från samhället. Under programmet utvecklar de sig själva genom bildskapandet och lär sig förhålla sig till andra människor. Framgången visar sig i att 25 av 31 deltagarna, efter programmet, tagit sig vidare in i arbetslivet eller studier.⁵¹ Det tyder på att de flesta individerna sökt efter vidare tillhörighet i andra sammanhang.

2.1.5 Lärarens roll för tillhörighet

Medan avsnitten ovan beskriver aspekter kring tillhörighet utifrån elevens sammanhang så handlar detta avsnitt om betydelsen av de medvetna val som bildläraren gör för att tillgodose elevens behov av tillhörighet i bildundervisningen. Flertalet studier i denna undersökning beskriver lärarens, eller motsvarande personals, roll som relationsskapare som en betydelsefull aspekt för tillit och förtroende hos eleven. Återkommande i studierna är observationer och beskrivningar av bemötanden som grundar sig i förståelse för elevernas känslor och tankar, en icke-dömande inställning samt inkludering av eleverna i planeringsprocessen.⁵² Hur lärare och annan personal i studierna har gått tillväga för att skapa relation med deltagare har varit väldigt olika, men gemensamt är att

⁵⁰ Robert, Brown & Neryl, Jeanneret. Re-engaging At-Risk Youth through Art – The Evolution Program. *International journal of education & the arts [Elektronisk resurs]*, 16(14), Arizona State University, Tempe, Arizona, 2015, s. 13-14

⁵¹ Ibid s. 7

⁵² Se: - Roy, W. Persons, Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. *International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s. 447-451.

- Cindy Lou, Nelson. Meeting the Needs of Urban Students: Creative Arts Therapy in Jersey City Public Schools. *Art therapy [Elektronisk resurs] journal of the American Art Therapy Association*, 27(2), The Association, Alexandria, 2010, s. 64.

- Randal, W. Boldt, Catherine, Brooks. Creative arts: Strengthening Academics and Building Community with Students At-Risk. *Reclaiming children and youth [Elektronisk resurs] journal of emotional and behavioral problems*, 14(4). National Educational Service, Bloomington, IN, 2006, s. 223.

studierna beskriver relationsskapandet som en kritisk aspekt för elevernas känsla av tillhörighet. En aspekt som Persons tar upp som betydande för verksamhetens framgång är att det sociala regelverket är tydligt och integrerat i verksamheten och upprätthålls av personalen. Det är exempelvis inte tillåtet att uttrycka sig negativt eller kritiskt om andras bilder. Persons lyfter att målgruppens naturliga bemötande inte är att vara stöttande eller intresserade av andras arbete, men att detta blir gruppens ledord under verksamhetens gång. Som resultat blir utrymmet en säker plats för ungdomarna att skapa sin konst och prata om vad som helst, en plats att skapa relation på.⁵³ I slutänden uttrycker samtliga deltagare sig positivt om bildterapi där de menar att de värderar att bli uppmuntrade snarare än att bli kritiserade och uppger dessutom att de förmodligen inte hade fortsatt delta i studien om de inte hade känt sig behandlade med respekt, artighet och värdighet.⁵⁴

2.2 Behovet av autonomi

Detta kapitel grundar sig i frågeställningen: *Hur kan elevens förutsättningar för autonomi påverkas med hjälp av bilddidaktisk praktik?* Strukturen utgörs av tre tematiska områden varav det första avsnittet berör elevens inflytande i de bilddidaktiska sammanhangen och verksamheterna som beskrivs i urvalet. Det andra avsnittet behandlar vilka val eleven har runtom och i bildverksamheten. Det sista kapitlet handlar om lärarens roll i förhållande till främjandet av elevens behov av autonomi.

2.2.1 Inflytande

Elevinflytande inom bildämnet är något som förespråkas genom flera kanaler, såväl i våra svenska styrdokument som i den pedagogiska och psykologiska forskningen. Materialet i denna studie beskriver flera förhållningssätt och metoder som syftar till att öka elevens inflytande i bildsammanhanget samt skapandeprocessen. Brown och Jeanneret menar att ett tryggt sammanhang som tillåter och uppmuntrar individuella preferenser, kreativt risktagande samt elevstyrt lärande är centralt för att engagera ungdomar i aktiviteter.⁵⁵ Att eleven ges ansvar över sin process, med stöd när det behövs, betyder att de kan utveckla

⁵³ Roy, W. Persons, Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. *International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s. 436

⁵⁴ Ibid, s. 445

⁵⁵ Robert, Brown & Neryl, Jeanneret. Re-engaging At-Risk Youth through Art – The Evolution Program. *International journal of education & the arts [Elektronisk resurs]*, 16(14) , Arizona State University, Tempe, Arizona, 2015, s. 2

sina uttryck självständigt. Även frågan om rättigheter och skyldigheter under verksamhetens gång behandlas, i förhållande till autonomi. För att delta i projektet, med en garanti om autonomi, finns två krav som ungdomarna behöver gå med på via ett skriftligt kontrakt. Det ena kravet är att delta i programmet tills det avslutas och det andra är att behandla de andra deltagarna med respekt. Ungdomarnas rätt till autonomi är kopplat till och balanseras av deras skyldigheter som omfattar ansvarstagande, tålmod, empati och självkontroll. Detta är förmågor som anges som mål för elevens identitetsskapande i läroplanen. Brown och Jeanneret menar att dessa förmågor växer hos eleverna när de ställs inför högre förväntningar från omgivningen.⁵⁶

Randal W. Boldt och Catherine Brooks beskriver att eleverna i deras studie hämmas av för omfattande planering, och att om eleverna inte blir involverade i planeringen så uppstår motstånd och konflikt. De ser motståndet som att eleverna säger att de vill och kan klara av det här själva, de behöver bara tillgång till materialet och utrymmet. Personalen beskriver att verksamheten är mer effektiv när eleverna får skapa sina egna erfarenheter och leder till deras slutsats om att elevledd undervisning är en viktig del i processen.⁵⁷ Genom att eleverna tar plats i planeringen och har ett märkbart inflytande över innehållet, och därefter får chans och utrymme för att lyckas med den egna planen, kan de utforska sitt eget kreativa uttryck men också utveckla förmågor såsom valkompetens och ansvarstagande.

Utifrån målgruppen i denna studie är även aspekter kring fri kontra inlåst betydelsefulla när man diskuterar autonomi. Roy W. Persons studie om svårt kriminella pojkar behandlar kontroll i det bildterapeutiska sammanhanget som en betydelsefull faktor när deltagarna inte tycks ha avgörande inflytande över något annat i sina liv som inlåsta. Han diskuterar hur eleverna i stort sett fått välja såväl motiv som metod under sessionerna för att utforska sig själva genom bildterapi, vilket intygas även i elevernas egna citat. En del berättar att de aldrig upplevt sig vara i så mycket kontroll som de varit i just det bildterapeutiska sammanhanget, samt att de börjat använda bildskapande som ett utlopp

⁵⁶ Ibid, s. 13-14

⁵⁷ Randal, W. Boldt, Catherine, Brooks. Creative arts: Strengthening Academics and Building Community with Students At-Risk. *Reclaiming children and youth [Elektronisk resurs] journal of emotional and behavioral problems*, 14(4). National Educational Service, Bloomington, IN, 2006, s. 225

för aggression, istället för våld mot sig själva och andra.⁵⁸ Resultatet tyder på att individer som har stora svårigheter i vardagen, kan använda bildkommunikation som verktyg för att synliggöra och påverka sitt beteende för att kunna hantera vardagen. Att ge eleven inflytande i planering och skapandeprocess är något som bildlärare ges utrymme för i styrdokumentet. Har inflytandet dessutom en positiv effekt på elevens utveckling av förmågor som ansvarstagande, valkompetens och självständighet kan detta vara en hållning som främjar både autonomi och läroplansmål.

2.2.2 Val

I Sverige är bildämnet och de övriga estetiska ämnena, sedan gymnasiereformen 2011, inte längre obligatoriska och ger mindre meritpoäng än många andra ämnen. Liksom i Sverige är bild inte obligatoriskt i USA vilket eleverna i Moorefield och Langs studie diskuterar som en positiv aspekt. Eleverna menar att deras aktiva val av att delta i bildundervisningen är en fördel då eleverna väljer ämnet utifrån sitt eget intresse, vilket skapar ett kollektivt intresse och engagemang i undervisningsgruppen. Vidare beskriver de att deras motivation i bild är högre än övriga ämnen för att de upplever undervisningen som lustfylld och kreativt stimulerande vilket ökar deras vilja att prestera väl. En elev resonerar att då hon själv har valt att delta så är det även upp till henne att välja om hon vill göra bra ifrån sig eller att inte arbeta på lektionerna.⁵⁹ Flera elevcitater belyser dessutom ett samarbete elever emellan där de inspireras till att både ta hjälp av och hjälpa andra att bli bättre inom olika områden, tack vare deras genuina intresse för ämnet. Andra studier såsom Persons, Brown och Jeannerets och Sutherlands m.fl., behandlar målgrupper av elever som inte går i skolan av skäl relaterade till social problematik och kriminalitet, varför verksamheterna inte bedrivs i traditionella undervisningsmiljöer i skolan. Dessa verksamheter skiljer sig ifrån ren bildundervisning genom att de inte drivs enligt skolans styrdokument. Dock behandlas även aspekter kring identitetsskapande i likhet med läroplansmålen. Däremot har även dessa elever deltagit i verksamheterna för att de själva valt det. Att välja sitt deltagande är en aspekt av autonomi som är konkret och bygger på intresse. Andra val uppstår i själva bildskapandet och ytterligare fler val kan vara en följd av bildskapande. Både Sutherland och Persons beskriver elever som

⁵⁸ Roy, W. Persons, Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. *International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s. 446

⁵⁹ Heather, Moorefield-Lang. Arts Voices: Middle School Students and the Relationships of the Arts to their Motivation and Self-Efficacy. *The Qualitative Report*, 15(1), 2010, s. 5

genom bildterapeutiska samtal om sina egna verk, börjar se möjligheter för förändring av sig själva i de sammanhang de befinner sig. Ett exempel är hur en elev använder bildkommunikation för att skapa en ny bild av sitt sammanhang som inspärрад, genom att måla gallret på glänt och att uttrycka i text att frihet är ett val som man gör.⁶⁰ Ett annat exempel är en pojke som berättar att bildskapande i sig är ett val han gör istället för att agera ut aggressivt beteende.⁶¹ Att göra val i det egna deltagandet, skapandet och förändringar i bildskapandet tycks kunna främja elevens känsla av autonomi på så sätt att de tar kontroll över sitt sammanhang och sin utveckling.

James Catterall har i sin rapport sammanställt statistiska data ifrån fyra studier som, med viss överlappning, sträckt sig över 20 år, 1988-2008. Eleverna som statistiken bygger på är indelade i låg kontra hög socioekonomisk status, samt lågt kontra högt deltagande i estetiska verksamheter. Statistiken indikerar att elever, oberoende av socioekonomisk status och akademisk nivå, som i hög utsträckning deltagit i estetisk verksamhet såsom Bild, har en högre benägenhet att välja till valbara aktiviteter som förläggs utanför skoltid, i *high school* och på *college*. Detta resultat omfattar dock inte valbara sportsliga aktiviteter utanför skoltid, vilka inte verkar skilja sig nämnvärt mellan grupperna oavsett akademisk nivå. Som Catterall också nämner, är det svårt att säga hur mycket den estetiska verksamheten i sig kan härledas till elevens benägenhet till att välja ytterligare aktiviteter. Detta resultat bör således betraktas snarare som förekomster vilka indikerar positiva effekter, snarare än statistiska bevis för en koppling mellan bildskapande och benägenhet att delta i vidare aktiviteter.⁶²

2.2.3 Lärarens roll för autonomi

I teoriavsnittet beskrivs kortfattat hur en lärare kan vara autonomistödande genom sitt förhållningssätt.⁶³ Beskrivningar och observationer av personals förhållningssätt i urvalet är olika långa och detaljerade, men tycks gå i linje med varandra. Vid jämförelse av texter som beskrivit personalens förhållningssätt kan samtliga betraktas som

⁶⁰ Roy, W. Persons, Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. *International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s. 439

⁶¹ Ibid, s. 446

⁶² James, S. Catterall, Susan, A.Dumais, & Gillian, Hampden-Thompson. *The Arts and Achievement in At-Risk Youth: Findings from Four Longitudinal Studies*. Washington DC: National Endowment for the Arts. 2012, s. 17

⁶³ Einar, M. Skaalvik. & Skaalvik, Sidsel, *Motivation och lärande*, 1. utg., Natur & kultur, Stockholm, 2015, s.59-60

autonomistödjande, i mer eller mindre utsträckning. Boldt och Brooks, Brown och Jeanneret och Persons beskriver personal som ger eleverna val över sina motiv och skapandeprocess, tar eleverna på allvar och låter eleverna ta egna initiativ.

Dessa hållningar hänger i samtliga fall även ihop med elevens skyldigheter på olika sätt. Att vara respektfull gentemot omgivningen är en skyldighet som lyfts i alla tre artiklar. I Persons studie av bildterapi, är den enda uttalade regeln i bildskapandet att varje verk som påbörjas ska arbetas på tills att eleven är nöjd med resultatet. Regeln anses vara av stor vikt för att eleverna, utifrån sin problematik, behöver utveckla ihärdighet och lära sig att inte ge upp.⁶⁴ Boldt och Brooks beskrivning av elevledd verksamhet nämns tidigare i kapitlet, där personalen släpper tyglarna och låter eleverna komma till dem om de behöver hjälp, vilket kan betraktas som synnerligen autonomistödjande.⁶⁵ Hållningen i Brown och Jeannerets studie som beskrivs tidigare i kapitlet är ett ytterligare exempel på hur lärare kan skapa förutsättningar som främjar autonomi samtidigt som de ger eleverna ansvar och skyldigheter för att utveckla ytterligare egenskaper.⁶⁶ I samtliga studier som beskriver bildverksamhet, är ungdomarnas deltagande frivilligt. I vissa program skriver dock deltagare under ett kontrakt i vilket de går med på att fullfölja programmets längd.

2.3 Synen på den egna kompetensen

Detta kapitel behandlar data med utgångspunkt i frågeställningen: *Hur kan elevens syn på den egna kompetensen, påverkas med hjälp av bilddidaktisk praktik?* Kapitlet är strukturerat utifrån fyra tematiska områden som framträtt i analysprocessen. Det första avsnittet beskriver faktorer kring bildkriteriekompetens som riktas mot färdigheter och kunskap. Det andra avsnittet berör karaktärskompetenser som omfattar elevens förmågor i förhållande till den egna kompetensen. Det tredje avsnittet rör hur eleven värderar sin egen kompetens i vidare sammanhang. Det sista avsnittet behandlar lärarens roll i att påverka elevens syn på den egna kompetensen.

⁶⁴ Roy, W. Persons, Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. *International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s. 436.

⁶⁵ Randal, W. Boldt, Catherine, Brooks. Creative arts: Strengthening Academics and Building Community with Students At-Risk. *Reclaiming children and youth [Elektronisk resurs] journal of emotional and behavioral problems*, 14(4). National Educational Service, Bloomington, IN, 2006, s. 223.

⁶⁶ Robert, Brown & Neryl, Jeanneret. Re-engaging At-Risk Youth through Art – The Evolution Program. *International journal of education & the arts [Elektronisk resurs]*, 16(14), Arizona State University, Tempe, Arizona, 2015, s. 10.

2.3.1 Bildkriteriekompetenser

Bildundervisningen i skolan syftar till att utveckla flera områden av kompetens genom målen i styrdokumentet. De mål som rör färdigheter och kunskaper som beskrivs där för ämnet Bild, kallas här för bildkriteriekompetenser. Dessa skiljer sig från kompetenser som rör elevens inre förmågor och egenskaper, vilket kommer behandlas i nästa avsnitt. Bildkriteriekompetenser inkluderar de praktiska färdigheter i bildskapande och bildkommunikation som elever tillgodogör sig i de motsvarande bildverksamheterna som beskrivs i materialet. Återkommande i flera av studierna, bland annat Persons, Moorefield-Langs och Brown och Jeannerets, är att färdigheterna och verktygen som elever fått genom bildverksamheterna har förbättrat synen på deras egen kompetens i olika aspekter. Deltagare i de studier som berör gruppverksamhet beskriver även att deras gruppkamrater har en stor inverkan på synen på sin kompetens. Moorefield-Langs studie beskrev några positiva och negativa utfall av konkurrens vilket nämns tidigare i kapitlet. I det bilddidaktiska sammanhanget kan lärarens bekräftelse av färdigheter påverka elevens syn på sin egen kompetens, men också gruppens gemensamma hållning. Omgivningens reaktioner på ungdomarnas verk tycks också vara en faktor för synen på den egna kompetensen. I Persons och Brown och Jeannerets studier berättar några ungdomar att andra vill ha eller köpa deras verk, följt av att de kan se en framtid med bildskapande.⁶⁷ Sådana uttalanden speglar starkt elevernas ökade tro på den egna kompetensen. Högre kvalitet på elevernas verk, samt bekräftelse och uppmuntran från omgivningen tycks ha ökat elevernas självförtroende. Brown och Jeanneret menar att eleverna drivs till att göra bättre ifrån sig även i andra kunskapsområden.⁶⁸

Trineta Respress och Ghazwan Lutfi menar att estetiska ämnen som Bild involverar hela hjärnan på ett annat sätt än teoretisk undervisning. De beskriver att bildskapande aktiverar eleven i två aktiviteter samtidigt, varav det ena är själva utförandet av skapandet, exempelvis att måla. Det andra innefattar tankeprocesser kring de kreativa val som eleven gör under utförandet, såsom färg och uttryck. Studien antyder att elevers

⁶⁷ - Roy, W. Persons, Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. *International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s.446

- Robert, Brown & Neryl, Jeanneret. Re-engaging At-Risk Youth through Art – The Evolution Program. *International journal of education & the arts [Elektronisk resurs]*, 16(14), Arizona State University, Tempe, Arizona, 2015, s. 11

⁶⁸ Ibid, s. 14

språkliga färdigheter, såsom läs- och skrivande, därigenom förbättras när de ägnar sig åt estetiska aktiviteter som bildskapande.⁶⁹

2.3.2 Karaktärskompetenser

Andra typer av kompetenser som kan utvecklas genom bildverksamheter är mer abstrakta än de praktiska i de som berörs ovan. Enligt kursplanen i Bild syftar ämnet, bland annat, till att utveckla elevers kreativitet, intresse för att skapa, initiativtagande förmåga och bildanalytiska tänkande.⁷⁰ Denna kategori av kompetenser benämns här som karaktärskompetenser då de står närmare egenskaper än färdigheter. Ordet karaktär syftar till en individs kännetecken, och tänks därför vara passande som begrepp för egenskaper som kompetenser. Karaktärskompetenser kan betraktas som de positiva egenskaper och förmågor som eleven utvecklar inom de bilddidaktiska ramarna. Styrdokumentens syfte och mål innehåller karaktärskompetenser som kreativitet, tålamod, entusiasm och ansvarstagande. Målbeskrivningarna för verksamheterna som skildras i urvalet innehåller samma förmågor och flera som går i linje med dem.

Flera studier beskriver bildskapande verksamheter där eleverna lär sig att kommunicera och reflektera genom skapande för att synliggöra aspekter hos sig själva som de kan förändra. I Persons och Brown och Jeannerets studier beskrivs ungdomarna byta sina perspektiv om sig själva, för att inte längre se sig själva som offer.⁷¹ I Xin Lis m.fl. studie används till bildterapi som ett sätt för en pojke att hantera sitt beteende, vilket gör det möjligt för honom att återigen vistas i skolan med de andra barnen.⁷²

Karaktärskompetenser kan ur detta perspektiv betraktas som sociala resurser, som när de utvecklas kan förbättra synen på den egna kompetensen hos individen. Elever i skolan tillbringar dessutom generellt dagarna tillsammans i grupper, i vilka sociala resurser är

⁶⁹ Trinetia, Respress, Ghazwan, Lutfi. Whole Brain Learning: The Fine Arts with Students at Risk. *Reclaiming children and youth [Elektronisk resurs] journal of emotional and behavioral problems*, 15(1), National Educational Service, Bloomington, IN, 2006, s. 26

⁷⁰ Skolverket, kursplanen i bild, <https://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/bild> (Hämtad 2018-03-27)

⁷¹ Se: - Roy, W. Persons, Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. *International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s. 448

- Robert, Brown & Neryl, Jeanneret. Re-engaging At-Risk Youth through Art – The Evolution Program. *International journal of education & the arts [Elektronisk resurs]*, 16(14), Arizona State University, Tempe, Arizona, 2015, s.14

⁷² Xin, Li, Patty, Kenzy, Lucy, Underwood & Laura, Severson. Dramatic impact of action research of arts-based teaching on at-risk students *Educational action research [Elektronisk resurs]*, 23(4), London, 2015, s. 572

viktiga relationsskapande tillgångar såsom tålmod, förståelse, engagemang och samarbetsvilja. I Persons studie använder deltagarna hantverket som ett utlopp, för att stävja aggression och utbrott när de är upprörda.⁷³ Detta kan ses ur flera perspektiv utifrån val, förändring och karaktärskompetenser. Användandet av bildskapande som ett verktyg kan ses som ett förnuftigt val som ungdomen gör, medvetet eller omedvetet, för att undvika problem. I studiens bildterapeutiska sammanhang bearbetar ungdomarna dessutom sina tankar och känslor genom skapande och bildsamtal. I resultatet svarar samtliga ungdomar att de upplever att deras stressnivå sjunkit. Vidare upplever de mindre tristess, finner bildskapande lustfyllt, ökad koncentration och fokus, samt att deras tålmod och självförtroende förbättrats.⁷⁴ Detta indikerar att bildterapi har bidragit till positiva förändringar hos eleven, vilket inkluderar karaktärskompetenser som tålmod, intresse och entusiasm. Persons menar att dessa förändringar sprider sig till andra delar av deras liv utanför bildskapandet.⁷⁵ Respress och Lutfi föreslår att ökad prestation i områden kan bero på att bildkommunikation har positiva effekter neurologiskt.⁷⁶ De studier som behandlar ungdomar med problematik, tycks gå i linje med varandra när det gäller att bildverksamheterna har en stor inverkan på ungdomarnas självförtroende. När eleverna tillgodogör sig nya kunskaper, utvecklar sina förmågor och får en mer positiv syn på den egna kompetensen kan deras sociala roll i det sammanhang som de befinner sig i förändras. I flera bildverksamheter framgår i observationer och intervjuer att ungdomar efter en viss tids utveckling börjar ägna tid åt att hjälpa andra i gruppen i deras bildskapande.⁷⁷ Det kan tolkas som att eleverna börjar se sig själva som kompetenta individer, vars kompetens i sin tur kan erbjudas för att gynna andra.

2.3.3 Förmåga att se sig själv i sammanhang

Elevens kompetens, som består av både färdigheter och egenskaper, tycks inte heller vara specifikt bunden till den bildskapande kontexten. Statistiken i Catteralls rapport indikerar samband mellan estetiskt lärande, såsom bildskapande och ökat samhällsdeltagande.

⁷³ Roy, W. Persons, Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. *International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s. 442.

⁷⁴ Ibid, s. 444

⁷⁵ Ibid, s. 443

⁷⁶ Trinetia, Respress, Ghazwan, Lutfi. Whole Brain Learning: The Fine Arts with Students at Risk. *Reclaiming children and youth [Elektronisk resurs] journal of emotional and behavioral problems*, 15(1), National Educational Service, Bloomington, IN, 2006, s. 24-26

⁷⁷ Heather, Moorefield-Lang. Arts Voices: Middle School Students and the Relationships of the Arts to their Motivation and Self-Efficacy. *The Qualitative Report*, 15(1), 2010, s. 13.

Enligt rapporten kan deltagande i estetiskt lärande öka ungdomars benägenhet att studera vidare, arbeta och involvera sig själva i ideella verksamheter.⁷⁸ Temat återkommer i flera studier, bland annat i den som observerat *The Evolution Program*, vilket hade som mål att återaktivera ungdomar i sysselsättning som skola och arbete. Resultatet visade att 25 av 31 deltagare lyckats med detta. Även om det inte går att bevisa direkt korrelation mellan bildskapande och sökandet efter nya sammanhang, så tycks större delen av resultaten indikera att både skolelever och ungdomar med social problematik använder bildskapande som ett sätt att utveckla sig själva och därmed förändra sin tillvaro.

2.3.4 Lärarens roll

Tidigare i kapitlet nämns att lärarens uppmuntran är en viktig faktor elevens syn på den egna kompetensen. Det rör bekräftelse som läraren kommunicerar till eleven utifrån dennes aktiva bildskapande. Ytterligare en aspekt som diskuteras av Brown och Jeanneret är vikten av att personalen som arbetar med ungdomarna, i sig uppvisar professionalism och trovärdighet i sin roll som ledare för verksamheten. Personalen riktar sig mer mot ungdomarnas bildkriteriekompetenser, och försöker att inte gå in i djupare problematik inom eleven. Det förklaras även som en faktor för att locka ungdomarna till att delta, då de menar att ungdomar dras till sammanhang som för dem upplevs som meningsfulla och gynnar dem personligen.⁷⁹ Personalens hållning i Respress och Lutfis studie riktas också mer mot att utveckla bildkriteriekompetenser, men i ett mer akademiskt syfte, och tillhandahåller stöd och rådgivning utanför den bildskapande kontexten istället.⁸⁰ Fokus på bildkriteriekompetenser har diskuterats tidigare i kapitlet som ett sätt att förbättra elevens syn på den egna kompetensen, via dennes färdigheter. Utifrån de bilddidaktiska ramarna, kan tänkas att denna hållning går i närmast linje med bildlärarskapet, då lärare huvudsakligen arbetar enligt styrdokument för att uppnå ämneskompetens utifrån kunskapskrav, till skillnad från en bildterapeut vars syfte är att behandla ungdomens känsloliv i första hand. Denna aspekt är betydelsefull då, som tidigare nämnt, bildlärare

⁷⁸ James, S. Catterall, Susan, A.Dumais, & Gillian, Hampden-Thompson. *The Arts and Achievement in At-Risk Youth: Findings from Four Longitudinal Studies*. Washington DC: National Endowment for the Arts. 2012

⁷⁹ Robert, Brown & Neryl, Jeanneret. Re-engaging At-Risk Youth through Art – The Evolution Program. *International journal of education & the arts [Elektronisk resurs]*, 16(14) , Arizona State University, Tempe, Arizona, 2015, s. 3

⁸⁰ Trinetia, Respress, Ghazwan, Lutfi. Whole Brain Learning: The Fine Arts with Students at Risk. *Reclaiming children and youth [Elektronisk resurs] journal of emotional and behavioral problems*, 15(1), National Educational Service, Bloomington, IN, 2006, s. 26-28

inte har den bildterapeutiska kompetens som krävs för att behandla djupare problematik hos eleven.

3. Diskussion och slutsats

Detta kapitel behandlar resultatet utifrån studiens centrala begrepp. Det centrala begreppet motivation är strukturerat efter de tre frågeställningarna som rör tillhörighet, autonomi och synen på den egna kompetensen. I avsnitten kommer analysresultat diskuteras, i relation till målgruppen och utifrån bilddidaktiska möjligheter inom ramarna för styrdokumentet samt bildterapi. Diskussionen behandlar motivationsbegreppen utifrån tvångsomhändertagna ungdomars problematiska förutsättningar kring diskontinuitet, bristande självbestämmande och självkänsla. Det sista avsnittet innehåller ett avslutande stycke som sammanfattar diskussionen, en metoddiskussion och slutligen några förslag på framtida forskning.

3.1 Aspekter kring tillhörighet

Utifrån bilddidaktikens möjligheter i ett klassrum indikerar resultaten att det finns flera aspekter som kan påverka elevens känsla av tillhörighet. Målgruppen som är i fokus för denna studie har, som tidigare nämnt, svårigheter kopplade till diskontinuitet, som kan försvåra främjandet av tillhörighet. En aspekt som är återkommande, är gruppssammanhanget som en faktor för tillhörighet. Då tvångsomhändertagna elever inte sällan flyttar, innebär detta att de byter gruppammansättning vid varje flytt. Detta är något som kan vara påfrestande för eleven och även gå ut över deras skolgång som helhet. Resultatet tyder på att bildkommunikation kan användas för att skapa bättre relationer och därmed även uppnå en god gruppdynamik i det bilddidaktiska sammanhanget. Vid arbete med elever som är tvångsplacerade skulle tonvikt på relationsskapande och gruppssammanhang kunna främja deras känsla av tillhörighet.

Utifrån de framgångar som beskrivs utifrån bildterapeutiska metoder kan elever, med och utan social problematik, även bearbeta sina förhållningssätt gentemot varandra, via bildskapande och samtal. Inom SiS finns den ovanliga förutsättningen att lärare och psykologer arbetar nära varandra, vilket kan möjliggöra en integrering av bildterapi i skolan på ett tryggt och säkert sätt. Lärare och psykologer kan i samråd planera för

bildterapeutiska moment, där bildläraren står för den bildskapande kompetensen och psykologen står för den terapeutiska kompetensen.

Bildkommunikation är ett centralt begrepp inom de bilddidaktiska ramarna för undervisning i ämnet Bild, såväl som för urvalet av material som ingår i denna studies resultatdel. Resultatet tyder på att bildkommunikation har flera fördelar för elever som annars har svårt att uttrycka sig. De språkliga förutsättningarna hos elever med kriminell bakgrund varierar, och läs-och skrivsvårigheter är vanligt förekommande i denna målgrupp. Utifrån elevgruppen tycks bildkommunikation som språk kunna vara ett tryggt sätt att berätta om, och bearbeta identitetsfrågor. Detta är en synnerligen viktig aspekt för att kunna ändra sitt perspektiv av sig själv. För elever som identifierar sig med destruktiva handlingar och beteenden, inte minst. En avgörande faktor i bildkommunikationen är tillåtandet av harmoni såväl som disharmoni i berättandet. För att dessa elever, liksom deltagarna i Persons studie, ska kunna ge uttryck för sina tankar, känslor och åsikter, krävs det att de får uttrycka sådant som, av omgivningen, kan betraktas som sorgligt, aggressivt eller till och med stötande. Detta kan jämföras med att eleverna förväntas vara ärliga och tydliga när de berättar om trauman i talspråk, det är kontraproduktivt att bort alla ord som förmedlar disharmoniska känslor för att de är upprörande. Om bildkommunikation kan användas för dessa ändamål och syften, kan elevens behov av tillhörighet främjas genom att de öppnar upp sig för nya sammanhang och vågar skapa relationer till såväl medelever som lärare.

3.2 Aspekter kring autonomi

Ett ytterligare behov som är synnerligen problematiskt för inlåsta elever, är autonomi. Tvångsomhändertagna elever, framförallt de som är omhändertagna enligt LSU, har upplever stora begränsningar i många avseenden. Det mest uppenbara hindret för autonomi är just att de är placerade på en låst enhet, med tvång, där de är frihetsberövade. Men även i vardagen tas många beslut som vanligtvis betraktas som helt personliga, istället i samråd med personal som i slutändan har det sista ordet. Enligt resultaten kan det finnas goda förutsättningar för att främja elevens autonomi i bildklassrummet genom ett ökat inflytande. I de övergripande målen för Lgr11 uppmuntras lärare till att involvera elever i planeringsprocessen, vilket också har beskrivits som ett framgångsrikt förhållningssätt i resultatet. En fördel i undervisningen av tvångsomhändertagna elever är

att undervisningsgrupperna ofta är avsevärt mindre än i konventionella klasser, vilket kan underlätta för läraren när eleverna inkluderas i planeringsprocessen. I kursplanen för Bild, ingår dessutom kunskapskrav som omfattar att eleven ska få förståelse för den konstnärliga processen, i vilken egen planering av, och beslut om, utförande är en betydande del.

Eleverna inom SiS har samma rättigheter till utbildning som alla andra, vilket innebär att elever som är under 16 år är skolpliktiga och ska ha fullständiga skoldagar. För elever upp till 20 års ålder kan skolan dock vara utformad mer individuellt, inte sällan med möjlighet till inflytande över den egna studieplanen. Valbarheten av Bild som skolämne har diskuterats i resultatet, i huvudsak med indikationer som visar positiva aspekter av det. En aspekt som lyfts är att eleven väljer att delta i bildundervisning av genuint intresse, snarare än av nödvändighet.

I själva skapandet kan elevernas autonomi också främjas genom att tillåtas välja sina egna motiv och metoder. Något som betonas i kursplanen för Bild är elevens egna uttryck i bildskapandet, i vilket både motiv och metoder spelar stor roll. De bildterapeutiska metoder som redogjorts för i resultatet har gemensamt att de betonar elevens autonomi i skapandeprocessen. En viktig distinktion mellan bildlärare och bildterapeuter är att de senare just hanterar förändringsarbete ur ett terapeutiskt perspektiv, medan bildlärare syftar till att utveckla egenskaper som förknippas med samhällsdeltagande. Eleverna inom SiS arbetar med såväl förändringsarbete som skola i anslutning till sina boenden, med personal som arbetar nära både eleven och varandra. I resultatet beskrivs bildterapeutiska integreringar i skolan som sätt att arbeta med elevens känsloliv och att arbeta enligt styrdokumentet samtidigt, vilket skulle kunna vara möjligt även inom ramarna för SiS. Det finns dock även problematik kring bildterapi i skolan, vilket bottnar i att lärare och terapeuter har olika kompetenser och olika syften. När eleven kommunicerar trauman och svårigheter är inte bildläraren nödvändigtvis rustad för att ta emot och hjälpa till att bearbeta dessa psykologiskt. Det är som att öppna en dammlucka utan att veta till vad, eller hur mycket som kommer att rinna ut. En bildterapeut kan istället, utifrån samtal, analys och observation, göra en kvalificerad bedömning av vad eleven behöver känslomässigt och har verktyg för att bearbeta de teman som uppstår. En integrering av bildterapi i skolan bör därmed studeras mer, så bildlärare och bildterapeuter har tydliga roller och arbetsområden, för att elevens känsloliv ska kunna

närmas på ett tryggt och medvetet sätt av de vuxna omkring. Att eleven får kontroll över sitt känsloliv genom bildskapande, såsom det har exemplifierats i resultatet, kan främja deras upplevelse av självbestämmande även i de mest begränsade miljöerna.

3.3 Aspekter kring elevens syn på den egna kompetensen

Elevens kompetenser utifrån bildkriterie- och karaktärskompetenser kan betraktas som resurser både i det bildskapande sammanhanget och i det sociala samspelet med klasskamraterna. Dessa kompetenser är värdefulla för alla elever och kan möjliggöra såväl utveckling av färdigheter som meningsfullt socialt utbyte. Kompetenserna i sig skulle också kunna bidra till att eleven ser sig själv som en resurs, vilket är synnerligen viktigt för de elever som har en dålig självkänsla.

Lärarens roll utifrån att främja elevens syn på den egna kompetensen, är att å ena sidan, använda det bilddidaktiska ramverket för att göra undervisningen meningsfull och å andra sidan stötta och uppmuntra eleven i dennes skapande och utveckling. Resultatet beskriver att uppmuntran från såväl gruppkamrater som lärare är betydelsefulla aspekter för tron på den egna kompetensen. Bildterapeutiska metoder som nämns i resultatet, skulle även i detta avseende kunna vara synnerligen fördelaktiga för elever med social problematik, som inte nödvändigtvis är vana vid sammanhang där uppmuntran ges eller tas emot.

Det slutgiltiga målet med en utbildning kan rimligen tänkas vara att tillgodogöra sig tillräckligt med kunskap för att kunna sysselsätta sig i arbetslivet. Elever kan av olika skäl ha sådana svårigheter i skolan som gör det svårt för dem att slutföra en skolgång med fullständiga betyg. I sådana fall kan målet istället vara att öka sin anställningsbarhet i yrkeslivet. Inom de bilddidaktiska ramarna för bildundervisningen inkluderas praktiska och bildkommunikativa färdigheter och kunskaper vilka kan betraktas som estetiska resurser respektive sociala resurser i ett kommande yrkesliv. Det finns också indikationer om att bildskapande kan ha positiva neurologiska effekter i resultatet, vilket går i linje med sambanden mellan bildskapande och vidare sysselsättning i skola och arbete. Dessa samband skulle vara intressanta forskningsområden utifrån målgruppen för denna studie, då det slutgiltiga målet med behandlingen av elever på ungdomshem, är att återintegrera dem i samhället.

3.4 Avslutande diskussion

Behovet av tillhörighet, behovet av autonomi och synen på den egna kompetensen är de tre huvudsakliga aspekterna för inre motivation, som analyserats i denna litteraturstudie. Resultatet visar tydligt att den inre motivationen kan påverkas positivt inom ramarna för bilddidaktiken, för att förbättra och utveckla olika förmågor utifrån styrdokumentet. Att lyckas i skolan är en skyddsfaktor för alla elever, men framförallt för de elever vars förutsättningar ökar risken för social problematik och kriminalitet. Motivation är ur det perspektivet en nyckel för att hjälpa dem igenom deras utbildning. Att isolera motivationsfrämjande arbetssätt skulle kunna möjliggöra nya verktyg i praktiken. Med mer forskning av motivationsfrämjande aspekter i skolan, eller som i denna studie av bildämnet specifikt, kan lärare gynnas i arbetet för att hjälpa de elever som har det svårast i samhället. Utifrån tvångsomhändertagna elever, vars förutsättningar utgör hinder i de tre behoven för inre motivation, har resultatet visat att det kan finnas potentiella metoder för att främja dessa genom bildundervisningen. Ur den aspekten betraktar jag denna studie som ett litet bidrag till forskningen, som syftar till att synliggöra en marginaliserad grupp av elever. Det är en grupp elever som varje dag överraskar mig som lärare och stärker min tro på alla elevers förmåga att ta sig igenom svårigheter, med rätt verktyg.

3.5.1 Metoddiskussion

Det teoretiska ramverket för denna studie har fungerat väl, framförallt ur ett analytiskt perspektiv. Bilddidaktik, motivation, självbild och bildterapi som begrepp har fungerat avgränsande och gjort det möjligt att ha ett specifikt fokus på dessa aspekter i relation till urvalets innehåll. Sådana aspekter som faller utanför dessa begrepp skulle inte tillföra relevans i förhållande till frågeställningarna. Innehållet i teorin utmynnade även i avgränsningen av motivationsbegreppet, vilket sedan ledde fram till frågeställningarnas utformning. Detta är något som jag anser har givit studien en riktning och ett tydligt, avgränsat innehåll. Utifrån validitet kan denna studies generaliserbarhet vara ifrågasättbar av några olika skäl. Då det är en litteraturstudie som bygger på tidigare forskning finns underlag som kan betraktas som valida. En kvalitativ litteraturstudie bygger dock på beskrivningar och tolkningar av resultat, som i sig kan göra att validiteten försvagas på grund av risken för subjektivitet. Majoriteten av studierna är just kvalitativa i sin natur. Reliabiliteten i studien påverkas också av detta, då även konsistens och replikerbarhet av analysen kan påverkas av att en enskild individ gör tolkningar. Även om tolkningarna

görs utifrån ett teoretiskt ramverk och analyskriterier, kan erfarenheter och bakgrund påverka tolkningens riktning omedvetet. Underlaget i undersökningen baserar sig på ett relativt begränsat forskningsområde, som även avgränsats för studien. Vid sökningen kunde förvisso mer allmän bilddidaktisk forskning inkluderas, men det skulle inte nödvändigtvis ökat validiteten eller reliabiliteten avsevärt. Bilddidaktisk forskning utifrån den svenska ungdomsvården tycks vara obefintlig, varför samtliga artiklar som valts ut är på engelska. Utifrån forskningsområdet och frågeställningarna anser jag att den kvalitativa ansatsen har varit lämplig för denna studie. Inre fenomen som grundar sig i behov och känslor gör sig tydligast genom beskrivningar och kan inte besvara frågeställningarna enbart genom numeriska data.

3.5.2 Förslag på vidare forskning

För framtida forskning kan det vara intressant att undersöka de tre behoven i förhållande till bilddidaktiska val, för att samla in empiriska data i motsvarande svensk bildundervisning. Det bildterapeutiska perspektivet vore en ytterligare intressant aspekt i bilddidaktiska sammanhang med tvångsomhändertagna elever. Dessa spår skulle kunna generera nya metoder och arbetssätt som gynnar de elever som behöver skolans stöd som mest.

Referenser

Tryckta källor

- Berg-Frykholm, Annika, *Självbilder: att komma vidare genom skapande*, Bergsäker, Uppsala, 2008
- Boldt, Randal W., Brooks, Catherine. Creative arts: Strengthening Academics and Building Community with Students At-Risk. *Reclaiming children and youth [Elektronisk resurs] journal of emotional and behavioral problems*, 14(4). National Educational Service, Bloomington, IN, 2006, s. 223-227.
- Bruner, Jerome S., *In search of pedagogy: the selected works of Jerome Bruner. Vol. 2, [1979-2006]*, Routledge, London, 2006.
- Catterall, James S., Dumais, Susan A., & Hampden-Thompson, Gillian. *The Arts and Achievement in At-Risk Youth: Findings from Four Longitudinal Studies*. Washington DC: National Endowment for the Arts. 2012.
- Eriksson Barajas, Katarina, Forsberg, Christina & Wengström, Yvonne, *Systematiska litteraturstudier i utbildningsvetenskap: vägledning vid examensarbeten och vetenskapliga artiklar*, 1. utg., Stockholm, 2013.
- Hugo, Martin, *Meningsfullt lärande i skolverksamheten på särskilda ungdomshem*, Statens institutionsstyrelse, Stockholm, 2013
- Moorefield-Lang, Heather. Arts Voices: Middle School Students and the Relationships of the Arts to their Motivation and Self-Efficacy. *The Qualitative Report*, 15(1), 2010, s. 1-17.
- Persons, Roy W. Art Therapy With Serious Juvenile Offenders- A Phenomenological Analysis. *International journal of offender therapy: official organ of the Association for psychiatric treatment of offenders*, 53(4), London, 2009, s. 433-453.
- Skaalvik, Einar M. & Skaalvik, Sidsel, *Motivation och lärande*, 1. utg., Natur & kultur, Stockholm, 2015

Elektroniska källor

- Brown, Robert & Jeanneret, Neryl. Re-engaging At-Risk Youth through Art – The Evolution Program. *International journal of education & the arts [Elektronisk resurs]*, 16(14) , Arizona State University, Tempe, Arizona, 2015, s. 1-18.
<https://eric.ed.gov/?id=EJ1081846> (Hämtad 2018-09-05)
- Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. <https://lagen.nu/1990:52> (Hämtad 2018-03-27)

- Lag (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård. <https://lagen.nu/1998:641> (Hämtad 2018-03-27)
- Li, Xin, Kenzy, Patty, Underwood, Lucy, & Severson, Laura. Dramatic impact of action research of arts-based teaching on at-risk students *Educational action research [Elektronisk resurs]*, 23(4), London, 2015, s. 567-580. <https://www-tandfonline-com.www.bibproxy.du.se/doi/abs/10.1080/09650792.2015.1042983> (Hämtad 2018-09-05)
- Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011: reviderad 2017, Stockholm, 2017. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=3813> (Hämtad 2018-03-27)
- Nelson, Cindy Lou. Meeting the Needs of Urban Students: Creative Arts Therapy in Jersey City Public Schools. *Art therapy [Elektronisk resurs] journal of the American Art Therapy Association*, 27(2), The Association, Alexandria, 2010, s. 62-68. <https://www-tandfonline-com.www.bibproxy.du.se/doi/abs/10.1080/07421656.2010.10129711> (Hämtad 2018-09-05)
- Respress, Trinetia, Lutfi, Ghazwan. Whole Brain Learning: The Fine Arts with Students at Risk. *Reclaiming children and youth [Elektronisk resurs] journal of emotional and behavioral problems*, 15(1), National Educational Service, Bloomington, IN, 2006, s. 24-31. <https://search-proquest-com.www.bibproxy.du.se/docview/214192698?pq-origsite=summon> (Hämtad 2018-09-05)
- Skolverket, *Kursplanen i Bild*, <https://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/grundskoleutbildning/grundskola/bild> (Hämtad 2018-03-27)
- Skolverket, *Didaktik – Vad, Hur och Varför*, 2016. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik>, (Hämtad 2018-04-29)
- Statens institutionsstyrelse. <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/>, (Hämtad 2018-03-27)
- Sutherland, Judy, Waldman, Gwenn, & Collins, Carolyn. Art Therapy Connection: Encouraging Troubled Youth to Stay in School and Succeed *Art therapy [Elektronisk resurs] journal of the American Art Therapy Association*, 27(2), The Association, Alexandria, 2010, s. 69-74. <https://www-tandfonline-com.www.bibproxy.du.se/doi/abs/10.1080/07421656.2010.10129720> (Hämtad 2018-09-05)